

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Armėnijos muzika. Šiuolaikinis požiūris

2013-12-10

ŽURNALAS: KRANTAI

TEMA: Muzika

AUTORIUS: Margarita Ruchkian

DATA: 2013-12

Armėnijos meno istorija – tautos, kilusios iš tūkstantmečių gelmės, istorija, o muzikos menas buvo ir tebėra jautriausias ir tiksliausias šalies kultūros indikatorius.

Armėniškosios muzikos kultūros centrai – senieji miestai: Tiflisas, Konstantinopolis, kur XIX a. antrojoje pusėje buvo sutelktos armėniškojo teatro meno jėgos bei susidarė palanki terpė armėnų operai atsirasti, taip pat Rytų Armėnijos miestas

Aleksandropolis, vėliau pervadintas Leninakanu, o dabar atgavęs istorinį pavadinimą – Giumri. Nemažą įtaką armėnų muzikai padarė Rusijos muzikinė kultūra – šioje šalyje mokėsi nemažai žinomų armėnų kompozitorių. Nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio lemiamą vaidmenį Armėnijos muzikai turi sostinėje Jerevane veikiančios muzikos, teatro ir meno mokymo įstaigos. Turtingą ir įvairią armėnų muzikos tradiciją bei jos ryšį su nūdienos realijomis aptaria muzikologė, menotyros daktarė, Armėnijos mokslų akademijos Menų instituto mokslininkė Margarita Ruchkian.

Armėnijos meno istorija – tai tautos, kilusios iš tūkstantmečių gelmės, istorija. Ji susideda iš skyrių, laiko atkarpų, kurias nugyveno armėnų tauta, kurdama savo buitį, pažymėdama savo buvimo vietovę, formuodama savąją kultūrą. Šiandien tai istorija, kurią nušviečia daugkartiniai rašytiniai šaltiniai, gilūs tyrinėjimai, įstabūs meno klodai visose jo srityse: muzikoje, architektūroje, literatūroje, istorijoje, vaizduojamajame mene. Visa tai suteikia minimai istorijai anksčiau stokoto vientisumo, darnumo, nepaisant daugkartinių praradimų saugant savąjį tapatumą, kovos už idealus, laisvę ir nepriklausomybę, už galimybę lygiateisiškai gyvuoti bendrame žmogiškosios civilizacijos kontekste.

Nebus per drąsu teigti, kad muzikos menas buvo ir tebėra jautriausias ir tiksliausias kiekvienos žmonijos gyvenamos dienos indikatorius. Muzika dėl jai būdingo jautrumo bei intuityvumo visad buvo ir išlieka būsimų įvykių šaukliu bei senųjų tradicijų sergėtoja.

Armėnija – šalis, išsidėsčiusi Armėnijos kalnyne, tarp trijų jūrų, besidriekianti link Viduržemio krantų, glaudžiai savo kultūra besipinanti su Senąja Graikija, kurios kalba armėnai šnekėjo ne vieną amžių. Armėnija pateko Rytų įtakon, o senovėje bei

viduramžiais išgyveno gana ilgus laiko tarpsnius pakludama Persų imperijai. Nepaisant visko, ši nedidelė šalis nuolat tikslingai formavo savo kultūrą, puoselėjo savitumą, saugojo tradicijas, buvo nuo seno nustačiusi savo kelio Europos link vektorius. Armėnija yra pirmoji šalis, priėmusi krikščionybę, tapusią šalies valstybine religija.

Toks gruoblėtas kelias sunkino gyvenimą, tačiau stiprino dvasią tautos, sugebėjusios išsaugoti ir sukurti tai, kas šiandien tapo tvirtu šiuolaikinio meno plėtros pamatu. Taip susiklostė, kad paskutinis armėniškojo meno istorijos skyrius (prasidėjęs XIX a. pabaigoje ir tebesitęsiantis iki šiol) surenka nacionalinių tradicijų išteklius į vieną plačią vągą, maitinančią šiuolaikinės Armėnijos kultūrą.

Armėnijos muzikos meno šaltiniai almėjo skirtingose, dažnai viena su kita nesusisiekiančiose, vietovėse. Armėniškosios kultūros centras – Tiflisas, kuriame savąsias dainas rašė Sajatas Nova, kūrė armėnų dramaturgijos klasikas Gabrielis Sundukianas bei didis poetas Hovhannesas Tumanianas. Kitas kultūros centras – Konstantinopolis, kur XIX a.

antrojoje pusėje buvo sutelktos armėniškojo teatro meno jėgos bei susidarė palanki terpė armėnų operai atsirasti. Tuo sėkmingai pasinaudojo vienas Verdi gerbėjas, talentingasis Tigranas Čiuchadžianas (1837–1898), sukūręs didelę herojinę operą „Aršakas Antrasis“. Tai opera fejerija, kurios pagrindu tapo arabų pasaka „Zemirė“. Čiuchadžianas parašė ir nemažai komiškujų operų, iš kurių itin populiari tapo „Leblebidži-Or-Or-Aga“ (operos populiarumas neblėso ir tarybiniais laikais).

Tame pačiame Konstantinopolyje XIX–XX amžių sandūra – tai armėniškosios poezijos žydėjimo metas, ryškiausiai reiškęsis poetų Misako Micarenco, Siamanto, Danielio Varužano kūryboje, kuri nutrūko drauge su poetų gyvenimu 1915 metų balandį, kai Osmanų imperijos vadai surengė žvėriškas armėnų skerdynes. Tomis tragiškoms dienomis ten pat Konstantinopolyje nutrūko Komitaso veikla. Nepaisant jauno amžiaus, jisai spėjo padėti patvarų pamatą naujosios armėnų profesionaliosios muzikos plėtrai. Šis kūrėjas tapo unikalių etnografinių darbų, armėnų liaudies dainų rinkinių bei epinių pasakojimų autoriumi. Taip pat jis sukūrė subtilius fortepijono ir choro veikalus bei nemirtingąją Liturgiją (Pataragą), paremtą armėnų bažnytiniu giedojimu. Įgijęs išsilavinimą Vokietijoje, Komitatas armėnų monodinei kultūrai atvėrė daugiabalsumo perspektyvas, įtvirtino simfoninio mąstymo organiškumą.

Gana saugioje nuo agresyvių kaimynų Rytų Armėnijoje, kuri dar 1829 metais buvo prijungta prie Rusijos imperijos, kultūros centru tapo Aleksandropolis, vėliau pervadintas Leninakanu, o dabar atgavęs istorinį pavadinimą – Giumri. Čia nuo seno kuriama ašuhų poezija, XIX a. pabaigoje dainas rašė Dživani bei Šeramas, ir šiandien vis taip pat tebemylimi savo tautiečių. Ten pat romantiškojo ašuhų meno vagoje gimė didžiojo Avetiko Isaakiano, vietinio kūrėjo, poezija. Galų gale minimame Aleksandropolyje 1912 metais pasaulį išvydo Armeno Tigraniano opera „Anuš“, sukurta pagal to paties pavadinimo Hovhanneso Tumaniano poemą. Ten pat buvo įgyvendintas ir pirmasis operos pastatymas.

Stiprią įtaką armėnų muzikai padarė rusų muzikinė kultūra. 1878 metais į Peterburgo konservatoriją buvo priimtas dvidešimt trejų metų jaunuolis Makaras Jekmalianas, Ečmiadzino dvasinės mokyklos absolventas. Jis mokėsi pas J. Jogansoną, N. Rimskį-

Korsakovą ir N. Solovjovą. 1888 metais Jekmalianas gavo „laisvojo menininko diplomą“. Jau tada jis aranžavo daugelį patriotinių dainų bei liaudies melodijų. Tačiau svarbiausiu Jekmaliano veikalu tapo Liturgija (Pataragas), kuri buvo išleista 1896 metais Leipcige, dalyvaujant Vienos leidyklai. Tuo pat metu Berlyno konservatorijoje mokosi Komitasas, o Peterburgo konservatorijoje, N. Rimskio-Korsakovo klasėje, mokslus pradeda Aleksandras Spendiarovas. Armėnų muzikos ateitis formuojasi pamažu, autonomiškai ir savarankiškai pačiuose energingiausiuose pasaulio muzikinės kultūros taškuose. XX amžiaus pirmajame trečdalyje kiekvienas armėnų muzikas padarė neįkainojamą, meile savo tautai apvainikuotą įnašą į armėnų muzikinės kultūros plėtotę. Prie tokių kūrėjų dera priskirti Kara Murzą (1853–1902), chorinio meno apologetą, žymų visuomenės veikėją, nenumaldomos energijos žmogų, puikiai suvokusį to meto atsakomybę už naujosios armėnų profesionaliosios muzikos plėtrą. Taip pat Nikogajosą Tigranianą (1856–1951), gimusį Aleksandropolyje ir tapusį pirmuoju muziku, pritaikiusiu armėniškąjį instrumentinį mugamą fortepijonui, gerai temperuoto klavesino sistemai. Kitas didis armėnų kultūros atstovas – Romanosas Melikianas (1883–1935), kompozitorius lyrikas, tačiau tuo pat metu ir riteris bei karys švietimo srityje, parengęs pirmąją muzikos gramatikos vadovėlį armėniškoms mokykloms. Būta ir kitų didžiųjų, kurie daug nuveikė gimtosios šalies meno labui. Toks kūrybinis įkvėpimas ir nustatė Armėnijos muzikos meno, nuolat krypusio link europietiškojo bei pasaulinio konteksto, vektorius.

1914 metais Berlyne įvyko baleto „Septynios džino dukterys“ premjera. Veikalą pastatė žymus baletmeisteris Michailas Fokinas. Baletas pastatytas pagal Aleksandro Spendiarovo simfoninį paveikslą „Trys palmės“, kurį kompozitoriui įkvėpė to paties pavadinimo Michailo Lermontovo eilėraštis. Pagrindinį vaidmenį balete sukūrė garsioji Anna Pavlova. Premjeroje dalyvavo ir pats autorius. Nors Pirmasis pasaulinis karas nutraukė šiuos vaisingus meninius ryšius, bet simfoninis paveikslas „Trys palmės“, sukurtas 1905-aisiais, jau seniai skambėjo didžiuosiuose Europos bei Rusijos miestuose, o 1909 metais Aleksandrui Spendiarovui už šį kūrinį net buvo suteikta Michailo Glinkos premija.

1923-aisiais Aleksandras Spendiarovas, nusprendęs visus savo būsimus veikalus susieti su tėvyne, drauge su šeima persikėlė iš Sudako (Krymas) į Armėniją. Čia jis užbaigė operą „Almasta“, sukurtą pagal Hovhanneso Tumaniano poemą „Tmkaberto užėmimas“. Taip pat čia kompozitorius parašė spalvingą simfoninę kompoziciją „Jerevano etiudai“, kurią sudaro dvi pjesės – „Enzeli“ ir „Gidžazas“. Spendiarovo įrašas partitūroje byloja: „Etiudų temomis tapo armėnų bei arabų dainos, kurias atliko liaudies muzikantai Jerevane“.

O XX a. trečiajame dešimtmetyje Maskvoje Aramas Chačaturianas įstojo į Gnesinų mokyklą, kurią baigęs mokėsi Maskvos konservatorijoje, o vėliau ir aspirantūroje, Nikolajaus Miaskovskio klasėje. 1934 metais jis parašė Pirmąją simfoniją, tapusią tvirtu armėniškojo simfonizmo pamatu. 1936 metais Chačaturianas sukūrė Koncertą fortepijonui ir orkestrui, kurį dedikavo pianistui Levui Oborinui. Vėliau, 1940-aisiais, savo parašytą Koncertą smuikui ir orkestrui kompozitorius paskyrė žymiajam Davidui Oistrachui.

Jau pasibaigus karui, 1946-aisiais sukurtą Koncertą violončelei ir orkestrui Chačaturianas dedikavo violončelininkui Sviatoslavui Knuševickiui. Taip kompozitorius glaudžiai susiejo savo kūrybą su atlikėjiškuoju menu, kuriuo atvirai žavėjosi. Be minėtų

kūrinių, buvo parašyta Antroji simfonija dideliam simfoniniam orkestrui, baletas „Gajanė“, daug muzikos teatrui bei kinui, patriotinių dainų. Didžiulis Chačaturiano populiarumas, jo nuostabios kūrybos pavyzdys turėjo neabejotinos įtakos Armėnijos muzikinės kultūros klestėjimui.

Tuo metu valstybė skyrė didelį dėmesį muzikiniam lavinimui. Miestuose ir kaimuose pradėtos kurti muzikos mokyklos. 1930 metų pradžioje Jerevano muzikos mokykla buvo pertvarkyta į konservatoriją, kuriai 1936–1940 metais vadovavo Maskvos konservatorijos profesorius Konstantinas Saradžėvas, Arthuro Nikischo mokinys.

1933 metais Jerevane buvo įsteigtas operos ir baleto teatras, pirmasis čia pastatytas spektaklis buvo Spendiarovo opera „Almasta“. Tuo metu augo jaunoji muzikantų karta. Šiandien tai nemirtingieji klasikai – Edvardas Mirzojanas, Aleksandras Arutiunianas, Lazaris Sarianas, Arno Babadžanianas, Konstantinas Orbelianas, Adamas Chudojanas, Avetas Terterianas, Edgaras Oganessianas, Aminas Aristakesianas. Visi jie sukūrė turtingą muzikos realybę, kuri šiandien yra paklausi ir formuoja naujas armėnų kompozitorių bei atlikėjų kartas. Minimoji klasikų karta sugebėjo apjungti, apmąstyti, suvienyti turtingiausius nacionalinių tradicijų klodus su šių dienų pasaulio tendencijomis. Ta pačia kryptimi eina šių menininkų mokiniai, kūrę XX amžiaus šeštajame–aštuntajame dešimtmečiais. Šiandien tai brandūs menininkai, į kuriuos lygiuojasi jaunieji. Tai Tigranas Monsurianas, Levonas Čaušianas, Vagramas Babajanas, Ervandas Erkanianas, Ašotas Zograbianas, Rubenas Sarkisianas, Eduardas Airapetianas, jaunasis Vače Šarafianas. Visi jie –

įvairiausių žanrų kūrinių autoriai. Tai ir operos, ir baletai, tačiau juose aiškiai vyrauja Armėnijoje tvirtai prigijusios europietiškojo klasicizmo tradicijos. Sonatos, kvartetai, trio, simfonijos Armėnijoje laikomi nacionaliniais žanrais. Beveik kiekvienas armėnų kompozitorius bent kartą ėmėsi simfonijos žanro. Beje, geriausios armėnų simfonijos itin originalios, atveriančios naujas žanro plėtojimo perspektyvas, skleidžiančios savitą armėnų pasaulėjautą, telkiančią savyje Rytus ir Vakarus, išsaugančią savitumo pusiausvyrą. Tai naujas pasaulis, kuriuo itin domisi šiuolaikinis klausytojas. Tiek Europoje, tiek Amerikoje bei Rusijoje plačiai žinomos ir atliekamos Edvardo Mirzojano Simfonija styginiams ir litaurams, Aveto Terteriano simfonijos, ypač Trečioji – dideliame simfoniniam orkestrui, zurnai ir dūdukiui, Penktoji – dideliame simfoniniam orkestrui ir kamanči, Septintoji – dideliame simfoniniam orkestrui ir dapi (būgno tipo instrumentas). Aveto Terteriano opera „Ugnies žiedas“ 1957 metais buvo pastatyta Jerevane, o 1977 – Halės teatro scenoje Vokietijoje. Ten pat kompozitorius gavo užsakymą sukurti operą „Žemės drebėjimas Čilėje“ pagal Heinricho von Kleisto novelę. 1986-aisiais opera buvo parašyta ir pavadinta „Žemės drebėjimu“, 2003 metais veikalas buvo pastatytas Miunchene. Tigrano Mansuriano, Ašoto Zograbiano, Levono Čaušiano, Vargamo Babajamo, Vardano Adžemiano, Sureno Zakariano kūriniai buvo ir tebėra atliekami užsienyje. Kompozitorius Vače Šarafianas jau seniai dirba pagal prestižinius Europos bei Amerikos kolektyvų užsakymus.

Nepaisant konkrečių kūrybinių laimėjimų, muzikinė Armėnijos kultūra šiandien išgyvena sunkius laikus. Pasikeitus valdančiajai sistemai, staigiai pakito anksčiau meną puoselėjęs klimatas. Šiandien menininkas kovoja už išlikimą. Tai menkai talkina kūrybiniais procesams, ypač muzikoje, kur tarp kompozitoriaus ir kūrėjo yra tarpininkas – atlikėjas. Tačiau vyksta kai kas ypatinga – muzika įgyja „raumeninės“ energijos siekdama sudominti atlikėją, ir pastarasis, atsirinkdamas atliktinus kūrinius,

formuoja kūrybinį procesą. Šiuo atveju didžiulį vaidmenį šiuolaikinio armėnų kompozicijos meno raidoje atlieka meno vadovas ir vyriausiasis Armėnijos valstybinio simfoninio orkestro dirigentas Eduardas Topčianas. Taip pat žymų indėlių į meno intensyvumą šiomis dienomis įneša Sergejus Smbatianas, meno vadovas ir vyriausiasis Armėnijos valstybinio jaunimo orkestro dirigentas. Puikaus A. Chačaturiano fortepijoninio trio, pianisto Aiko Melikiano, violončelininko Aramo Tataliano ir kitų atlikėjų iniciatyva įdiegia kūrybinės energijos ir muzikinę šalies gyvenimą. Neįkainojamas muzikiniame gyvenime didžiųjų tarptautinių muzikos festivalių organizatorių vaidmuo. Tai Jerevano festivalis, kurį organizuoja dirigentas Eduardas Topčianas ir Londono violončelininkas Aleksandras Čaušianas; taip pat šiais metais jau aštuntą kartą rengiamas festivalis „Nacionalinė galerija“ (organizatorė – Mara Šaginian); festivalis „XXI amžiaus perspektyvos“, kurį 2000 metais organizavo kompozitorius Stepanas Postomianas ir vadybininkas Sona Ovanisianas, pastaraisiais metais surengę išpūdingų koncertų, supažindinusių Jerevano publiką su geriausiais pasaulio solistais ir muzikos kolektyvais, taip pat jaudinančių susitikimų su didžiais šių dienų kompozitoriais Gia Kančeli, Rodionu Ščedrinu, Krzysztofu Pendereckiu.

Apibendrinant dera pabrėžti, kad šiandien, kaip ir visada, Armėnija gina savo kultūrą, rūpinasi jos ribų plėtimu ir menu pagrįstu tarptautiniu bendradarbiavimu.

Iš rusų kalbos vertė **Sandra Fleišer**